

Santerin sotaretki vei viisi vuotta

- Harjoitusleiri Kannanlahdessa •Kiestingin rintamalle •Radistikurssit
- Saksalaisia häätämässä •Vihainen kenraali •Ikäluokka 1924 kotiutetaan
- Nikolai-veljen sotamuistot •Evakkotie – kuolon tie •

Miikkulaisen Santeri muistelee

OSA 1 2 3 4 5

Sitten 4. joulukuuta 1942 sain kutsun tulla Sommalle sotakomissaarin luo, ja siitä alkoi minun sotaretkeni. Koko ryhmämme nousi kuorma-auton lavalle ja auto suuntasi Kemin tielle. Kemin asemalla siirryimme härkävaunuihin ja meidät kuljetettiin Kannanlahden asemalle. Siellä ilmoitettiin, että päämääränä on 112. vararykmentti, joka sijaitti muutaman kilometrin päässä asemalta.

Tultuamme paikan päälle oli ensin käytävä pesuhuoneessa, jonka jälkeen kullekin annettiin sotilasvaatteet, lammasnahkainen turkki ja erinomaiset lammasnahkarukkaset. Oli jo päivällisen aika, ja marssimme ruokalaan. Kun istuuduimme pöytään, panin rukukset polvien väliin, että säilyisivät. Syötyämme kuitenkin huomasi, että ne olivat kadonneet. Kyselin lähellä istuneilta, mutta kukaan ei niitä ollut nähnyt. Ymmärsin, että ”toverit” olivat epäluotettavaa väkeä ja oli pidettävä huoli itsestään.

Astuin nyt paljain käsin kovassa pakkasessa kasarmille, missä sain jonkinlaiset räsyt käsiini. Sitten alkoi koulutus. Opetuskeskän ”linnoituksia” vallattiin uraata huutaen ja puukranaatteja lykkien.

Mutta Kannanlahden yllä matkasi aivan tosi sota. Kerran huomasimme, kun kaksi saksalaista hävittäjäkonetta ilmestyi kaupungin päälle ja samassa maasta

nousi ilmaan kaksi meidän lentokonettamme, englantilaista ”Harrikein” (Hurricane) tyyppiä. Ne olivat kovasti aseistettuja, mutta raskaita ja kömpelöitä. Niin ei mennyt kuin muutama minuutti, kun yksi meidän koneista alkoi savun peittämänä pudota. Lentäjä pelastui hyppäämällä laskuvarjolla. Ilmassa surisivat ilmatorjuntatykkien ammusten sirpaleet.

Katselimme tapahtumaa ja ajattelimme tulevaisuutta, joka näytti melko masennuttavalta. Olihan vihollinen jo Stalingradin läheisyydessä. Karjalan rintamatilanne oli onneksi muuttunut enimmältään asemasodaksi.

Kiestingin rintamalle

Kolmen kuukauden valmennus katsottiin riittäväksi ja niin meidät ilmoitettiin valmiiksi rintamalle lähtöä varten. Maaliskuussa 1943 marssimme Kannanlahden asemalle ja kiipesimme härkävaunuihin. Kun juna alkoi hiljalleen liikkua etelään päin, alettiin arvuutella, minne meidät oikein vietään. Ajattelin, että eiköhän se ole samantekevää. Sama sotahan on joka paikassa. Venäläiset puolestaan halusivat lämpimille seuduille.

Juna kumminkin piettyi Louhen asemalle, ja meidät rivistettiin marssia varten Louhen rintamalohkolle Kiestingin suunnalle 85. merijalkaväkijoukonan täydennykseksi. Uhtualaisia

meidän joukossamme oli minun lisäksi Santeri Hotejev ja Ville Koikero. Jyskyjärveläinen Nikolai Daniljev ei sattunut joukkoomme.

Marssimme rintamalle jatkui. 85. merijalkaväkijoukossa oli aikoinaan koottu laivoista, ja univormuaan ja merimieslakkia (beskosirka) he säilyttivät repeissaan. Olivathan he ylpeitä siitä, että olivat merimiehiä. Mutta nyt merimiehiä oli enää pienempi osa, ja yhteen piti soveltua. Olihan pakko taitella vierekkäin.

Kun tulimme rintamalinjojen lähelle, meidät jaettiin korsuihin ja aloimme tutustua toisiimme. Osoittautui, että eräs mies oli myös Uhtuan piiristä, Sallinen Iivana Ustininpoika. Iivana oli minua vanhempi ja jo perheellinen mies. Hän valmisti vierelleen minulle paikan ja olimme hyviä ystäviä koko ajan. Kun en itse tupakoinut, annoin tupakkanormini hänelle. Tilalle hän tarjosi sokerinormiaan, mutta siitä kieltäydyin. – Näin alkoi elämä juoksuhaudoissa.

Päivällinen kuljetettiin kenttäkeittiöstä joka korsulle erikseen. Yhdessä astiasa oli suppi eli keitto ja toisessa puuro. Suppi oli keitetty kaura – tai ohraryyneistä ja lisähöyteenä oli joko turskanpalasia tai amerikkalaista sianlihakonservia eli säilykettä. Puuro oli tavallisesti kaurapuuro tai ohrapuuro, jota kutsuimme srappnelliksi. Kaurapuuron nimi oli ruunanriisi.

Päivälliseen kuului myös 100 gr. votkaa. Kun viinaa juomattomana otin ensi kertaa läkkipeltisen mitan viinaa ja rupesin sitten lusikoimaan suppia, niin huomasin yht’äkkiä, että lusikka menikin huomaamatta omia teitään ohi suun. Onko tämä nyt se humala? Sitä ensimmäistä

ryppyä en unohda koskaan. Korsutovereissani oli useita votkan harrastajia. He keräsivät ryyppyä toisiltaan vuorotellen, jotta ”tepsisi”.

Vähitellen korsuelämään totuttiin. Lohkollamme ei sattunut sen kummempia kahakoita lukuun ottamatta tykistöammuntaa.

Sinä talvena teimme pari partioretkeä vihollisen selustaan ja kevättalvella vihollisen partio yritti tulla lohkollemme, mutta tykkituemme pysäytti yrityksen kokonaan.

Stalingradin rintamalla saksalaisille oli tullut suur tappio ja satojen tuhansien miesten armeija oli joutunut vangiksi. Tämä antoi nyt intoa sotilasjohdollemme, ja joukkomme alkoivat sillä suunnalla vapauttaa miehitettyjä alueita.

Santerista tulee radisti

Kevätkesällä kysyttiin halukkaita radistikurssille. Minä ilmoittauduin. Kurssit pidettiin parin kilometrin päässä etulinjoista, ja ne toivat taas vaihtelua elämäni. Opiskelimme radioteoriaa ja pänttasimme morsen aakkosia päähämme. Saavutin II luokan radiotelegrafistin pätevyuden ja arvon.

Radistikurssimme oli loppupuolellaan, kun saksalaiset aloittivat suurhyökkäyksen asemiamme vastaan. Jopa panssarivaununikin oli tulossa, mutta se tarttui suohon kiinni. Muuten tykistötuoli oli niin tuhoisaa, että suurin osa pataljoonastamme kaatui tai haavoittui. Läpimurtoa ei sentään tapahtunut.

Kurssin loputtua palasin osastooni takaisin, nyt radistimme, ukrainalaisen Drusenkon apulaiseksi. Tässä hommassa olin sodan loppuun saakka.

Talvella 1944 alkoivat vakituiset maastoharjoitukset tulevia hyökkäystaisteluja varten. Osastot kulkivat metsissä metrin vahvuudessa lumessa. Nähtävästi niukka ruoka ei riittänyt ravinnoksi, ja alkoi esiintyä tautia, jolla oli nimi ”kanasokeus”. Pimeässä ihminen kadottaa silloin näkönsä. Lääkkeeksi siihen puutostautiin annettiin vitamiinia ja juotettiin havuvettä – jopa pakollisesti, sillä maultaan se ei ollut herkkua. Niillä konsteilla tauti alkoi hävitä.

Kun talvi oli mennyt ja maa alkoi keväällä sulaa, järjestettiin taas partioetkiä vihollisen puolelle.

Elämä korsuissa koheni ja korsut muuttuivat puhtaammiksi, kun alettiin vuorata niitä sisäpuolelta pärelillä. Opittiin tekemään jopa kymmenen sentin levyisiä päreitä. Kun korsun sisäseinät vuorattiin, korsusta tuli sekä valoisampi että puhtaampi. Rakennettaessa ei hirsiä ollut kuorittu, jottei niistä ”pihkaantuisi”. Yksi vain oli huono puoli. Meillä ei ollut nauvoja. Niitä tehtiin rautalangasta.

Saksalaisia häätämässä

Välirauhan mukaisesti 3. päivänä syyskuuta Suomen kera sovittiin saksalaisjoukkojen karkottamisesta Karjalan miehitytyiltä alueilta. 5. päivänä syyskuuta sota-toimet Suomen ja Neuvostoliiton kesken lopetettiin.

Edessä oli vielä saksalainen divisioona NORD ja 163. mekanisoitu divisioona. Meikäläisten 83. ja 205. divisioonien tehtäväksi määrättiin niiden saarto ja hajottaminen. Apuun oli vielä määrätty 91. hyökkäysvaunurykmentti.

Nyt tuli aika jättää ”kotimme” Kiestingin metsiin lahoamaan. Joukot alkoivat asettua lähtöasemiin. 205. divisioona aloitti hyökkäyksen Heinäjärven suuntaan, 83. divisioona Jelettijärven suuntaan ja Uhtualta päin lähestyi 45. divisioona kohti Sohjanankoskea, minne se pysähtyi koviin taisteluihin.

Sotapalveluksen viimeisenä vuotena Peräpohjolassa. Santeri kuvassa oikealla, Drusenko vasemmalla.

Sohjanankosken siltaa astui nyt meidän 26. jalkaväkirykmenttimme. Entistä 85. merijalkaväkijonaa ei enää ollut: siitä oli muodostettu 26. jalkaväkirykmentti. Joen toisella puolella näin kilven ”Tie Uhtualle”. Ajattelin hartaasti Uhtuan kohtaloa ja perheemme evakkomatkan loppuvaiheita – kuka sieltä palaa hengissä takaisin? Mitä veljelleni Nikolaille on tapahtunut? Mutta sotilaan tie on tietämätön.

Sohjanankoskelta alkoi marssi takaisin kohti Louhea. Siellä 26. rykmentti nousi taas junaan, joka aloitti matkan kohti pohjoista. Saavuimme Alakurtin asemalle, josta etenimme ilman vastarintaa nähtävästi rajalle asti. Sitten tuli taas käsky rautatielle päin. Jokaisen sotilaan oli otettava metsästä jokin puunkappale olalle. Niin me marssimme, ”hal-komiehet”. Alakurtissa nousimme taas junaan, joka alkoi hiljalleen liikkua edelleen pohjoista päin. Siis sitä varten halot oli kerätty. Monet taas olivat pettyneitä,

kun ei tullut lähtöä lämpimille seuduille.

Kenraalin oppitunti

Tällä kertaa juna vei meitä Kuolan asemalle, mistä alkoi marssi ja viimeiset taistelut saksalaisia vastaan. Nämä perääntyivät hitaasti; olihan heillä apunaan karu maasto sekä aikanaan hyvin valmistetut tukikohdat.

Kerran rykmenttimme aseisiin saapui suuri autokolonna. Yhdestä autosta hypäsi maahan nahkapalloon pukeutunut kenraali, joka karjahti:

”Mikä osasto”? Hänelle vastattiin, että 26. jalkaväkirykmentti. ”Missä komentaja”? Paikalle juoksi komentajamme majuri Valtsov.

”Hujovo vojujes, tovarits Valtsov”, ärjäisi sotaherra, joka oli koko Karjalan rintaman komentaja, kenraali Meretskov.

Sitten kenraalille tuotiin karttaa, ja hän osoitti, miten pitää taistella. Sen seurauksena oli, että läksimme yö-

lä saartamaan vihollisen tukikohtaa. Oli pilvinen ja pimeä lokakuun yö.

Se yömarssi ei ollut sen voittoaampi. Saavuttuamme saksalaisten linjojen tuntumaan tiedusteluryhmä joutui kiivaan konekiväärityn alle. Suurin osa miehistä kaatui siihen. Yö oli kylmä, mutta nuotioita ei sallittu sytyttää. Kumminkin niitä alkoi hiljalleen kyteä siellä ja täällä. Hiljalleen alkoi aamu valjeta, ja silloin selvisi, että saksalaiset olivat jättäneet tukikohtansa. Nousimme maantielle, joka oli miinoitettu ja vaarallinen, ja aloitimme saarrostoperaation. Etenimme nyt tien vasenta puolta, vaivaiskoivuja kasvavia tunturin rinteitä pitkin. Saarrostus päättyi onnellisesti voitoksemme. Hajotimme saksalaisten joukko-osaston. Paikan päälle jäi ruumiita ja paljon kuormahevosia, jotka saksalaiset olivat lähtiessään ampuneet. Tämä oli viimeinen taistelu Peräpohjolassa.

Paatsjoen yli Norjan puolelle

Etenimme Petsamo-Rovaniemi tietä, betonipintaisista ja erittäin korkealaatuista. Radistina aloin nyt kuulla suomalaisten kollegojen välisiä yhteyksiä. Se oli kumma, kun nyt yhdessä ajoimme saksalaisia. Ei sitä olisi voinut uskoa vielä, sanotaan puoli vuotta takaperin.

Tuli käsky, että tiedusteluryhmän on tehtävä retki Paatsjoen poikki Norjan puolelle, jotta saadaan selville, ovatko saksalaiset jo poistuneet toiselta rannalta. Joen ylittämistä varten tehtiin suuri lautta ja niin lähdettiin. Oli annettu määräys, että jos toiselta rannalta aletaan ampua, on hypättävä jokeen ja pidettävä lautasta kiinni.

Lautta liikkui vähitellen toista rantaa kohti. Hetken kuluttua sinne ilmestyi ihmisiä, mutta laukauksia ei kuulunut. Tästä rohkaisuimme ja kohta lähenimme rantaa. Vastaanottajamme kantoivat vedenrajaan lautaja, jotta meidän olisi parempi hyppiä kuivalle maalle.

Nuo ihmiset olivatkin Leningradin alueelta siirrettyjä nuoria poikia ja tyttöjä. Jäljestäpäin olen ajatellut, että olivatko he niitä inkeriläisiä, sen perukan eläjiä, joiden kohtalo oli draamatyinen kuten monen Venäjän pikku kansallisuuden.

Olin tulkkina ja kyselin, että onko täällä saksalaisia. Minulle vastattiin, että saksalaiset lähtivät eilen ja jättivät heille syötävää, jonka piti riittää venäläisten tuloon asti. Eivät he olleet nälkäisen näköisiä tai repaleisia. Kysyin, onko täällä paikallisia asukkaita, jolloin minulle osoitettiin läheistä taloa. Menimme sinne ja kutsuimme isännän puheille. Isäntä tuli, mutta hän ei ymmärtänyt suomen kieltä, ja siksi kutsui paikalle vaimonsa. Hänen kera sain kaikki asiat selvitettyksi. Pyysimme vielä isäntää ehättämään meidät veneellä joen toiselle rannalle ja sen hän tekikin.

Suurin osa joukostamme jäi vielä sinne, kun tapasivat siellä jopa maanmiehiään. Jällelleen he palasivat lautalla.

Tähän loppui saksalaisten takaa-ajaminen. Virtaniemien rakentamissamme korsuissa sitten asuimme koko talven. Sillä ajalla tehtiin yksi tiedusteluretki Ivaloon, missä tavattiin vain töröttävät uunien savupiiput. Kaikki rakennukset saksalaiset olivat perääntyessään polttaneet poroksi. Keväällä tehtiin vielä toinenkin tiedusteluretki noin 60 kilometriä etelään. Asutuksia emme matkalla tavanneet.

Suomen poikia tapaamassa

Niin alkoi tavallinen sotilaselämä. Paikalliset asukkaat alkoivat jonkin ajan kuluksa palata. Heitä pidettiin ja kuulusteltiin. Olin taas tulkkina. Muita suomenkielen taitajia osastossamme ei ollut.

Suomalaisten ja venäläisten välillä oli siihen aikaan väliaikainen raja. Talviaikaan se oli vain meidän ja suomalaisten suksiladut. Venäläisten mielestä ladut

olivat liian lähekkäin; olihan siinä mahdollisuus jopa tuttavustua ja vieläpä muutaakin. Niin sitten eräänä päivänä erikoisosaston päällikkö ja minä tulkkina ajoimme suomalaisten rajavartiolaisten puheille.

Tulimme rajapuomin luo. Se nousi ylös ja me ajoimme edelleen suomalaisten asemapaikkaan. Suomalaiset pojat kerääntyivät ympärille ja syntyi vilkas keskustelu. He toivat suuren nipun kuvalehtiä, jota yhdessä katselimme. Oli oikein innostavaa, kun monen vuoden verisen sodan jälkeen saatiin tavata rauhan oloissa ja huomata, että olemme vain tavallisia, samanlaisia ihmisiä. – Jonkin ajan päästä saapui heidän upseerinsa ja ryhdyimme ”kansainvälisiin neuvotteluihin”.

Molemmat upseerit levittivät pöydälle karttaansa ja alkoi niiden vertailu. On sanottava, että meidän puolen kartat olivat selvästi puutteellisemmat. Kumminkin tehtävästä sovittiin ja me läksimme paluumatkalle.

Sitten kun tuli vakituinen raja, meidät siirrettiin Salmijärven seuduille. Suomi oli menettänyt Petsamon ja yhteyden Jäämerelle. Liinahamari ja Nikkel jäivät Venäjälle. Nikkeliin ruvettiin nyt kiireesti rakentamaan rautatietä.

Ikäluokka -24 kotiutetaan

Me 1924 syntyneet aloimme jo vuotta kovasti, konsa meidänkin sotaretki loppuu. Se päivä tuli maaliskuussa 1947. Kunne nyt lähteä elonsijaa etsimään? Eräs kapteeni ehdotti lähteä Moldaviaan, azerbaitsanilainen Isakadzjev pyysi omalle kotiseudulleen, kuka minnekin. Minä kumminkin ilmoitin, että paperini pitää osoittaa Uhtualle.

Vuimeinkin, minä omatekoinen kapsäkki kädessäni, olemme marssimassa Liinahamarin satamaan, missä lastauiduimme Muurmanskiin lähtevään laivaan. Merellä oli kova myrsky ja me suuriin aaltoihin tottumattomat olimme pian meritaudin uuvuttamia. Kumminkin Kuolanlahteen saavuttuamme aloimme toipua ja valmistautua jatkaamaan matkaa kotiin päin.

Muurmanskin asemalla oli paljon kotiinpalaajia. Siellä täällä häälyi humalaisia matruuseja, jotka tarttuivat jalkaväkisotilaiden kimppuun haluten riitaa ja toraa. Nämä kuitenkin pidättäytyivät heidän hommistaan, kotimatka oli mielessä, ja siinä melskeessä tuli sitten meidänkin vuoromme nousta vaunuun. Nyt vaunu oli tavallinen matkustajavaunu – ei härkävaunu – ja

niin juna aloitti hiljalleen matkansa kohti Kemiä – kohti rauhan aikaa.

Mitenkähän se Uhtua on säilynyt? Ketä sieltä tuttavita löydän? Nämä ajatukset myllertivät päässäni.

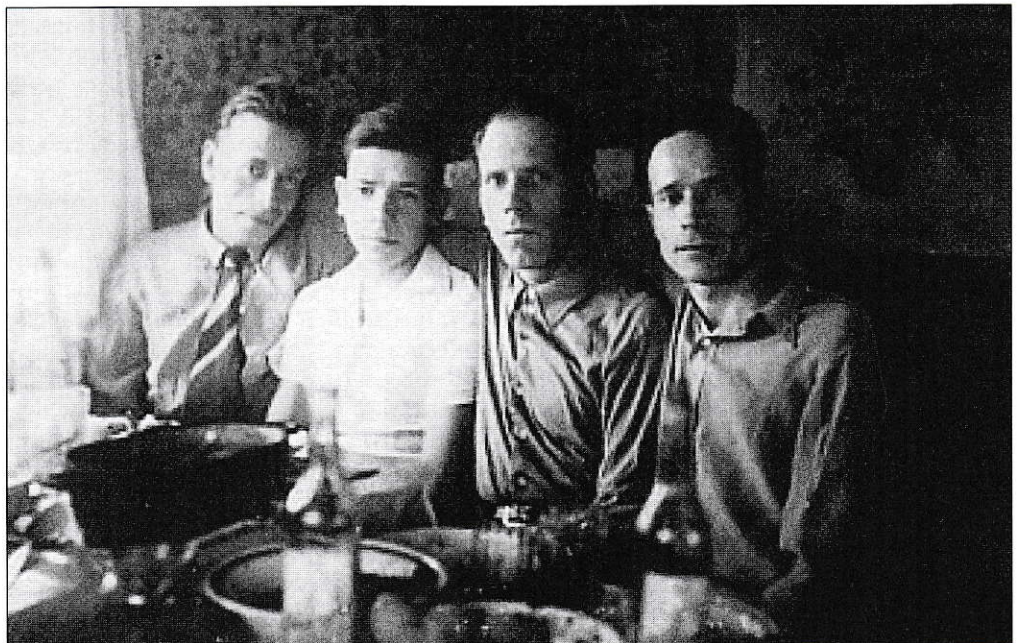
Kun saavuin Kemini asemalle, täytyi ensin etsiä kyytiä Uhtualle. Vielä ei ollut järjestetty matkustajia varten autobusseja. Löysin ajossa olevan kuorma-auton ja pääsin sen lavalle istumaan. Maaliskuun säässä matkustaminen ei ollut kovin lämmitä, mutta matka edistyi ja Uhtua alkoi lähestyä.

Lamminpohjasta löysin Ontto-sedän perheen, veljeni Nikolain, josta en ollut kuulut mitään koko sota-aikana sekä Anni-tätini tyttärensä Roosan kera. Tätini kera päätimme nyt perustaa oman kortteerin tyhjästä talosta, jota rupesimme remontoimaan ensi hätään. Oma kotimme Ojalanperällä oli hajotettu. Siitä ei ollut enää jälkeäkään.

Menin ensimmäiseksi kuitenkin säähavaintoasemalle tiedustelemaan tilannetta. Asemarakennus oli säilynyt ja Sokolov oli jälleen sen päällikkönä. Hän ilostui minun tavatessaan ja otti mielellään minut takaisin töihin.

Nikolai-veljen sotamuistot

Sitten tuli veljeni Niko-

Perheemme eloonjääneet sodan päätyttyä: vas. Nikolai (oli sodan ajan Kivijärvesä), Iivana, Yrjö ja Santeri.

Kivijärven koululaiset kevättalvella 1942. Pojilla on Suomesta lahjaksi saadut karvalakit. Santerin veli Nikolai takarivissä vasemmalta neljäs. (kuva: Sulo Lesoselta, Puolanka)

lain vuoro kertoa ja vastata kysymyksiin:” Ka, miten sie eloh jäit”?

”Sodan alussa evakkoon lähtö Kivijärvestä jonkin syyn takia myöhästyi. Kumminkin lähdettiin heinäkuun alussa. Matkaan otettiin kolhoosin lehmät ja hiljalleen matkattiin Vuokkiniemeen päin. Siellä sanottiin, että Vuonnisen kautta ei pääse, joten on lähdettävä Kuittijärven etelärantaan pitkin. Niin tehtiin, mutta vähän ajan päästä vastaan tuli suomalaispartio. Meiltä kysyttiin, jotta kunne sitä kuljetaan? Akat vastasivat, että sotaan pakoon. Sotilaat sanoivat, että on palattava takaisin kotiin. Yksi sotilas huomasi päässäni venäläisen sotilaspiippalakin. Hän sieppasi sen, viskasi vesakkoon ja antoi tilalle suomalaisen päähineen.

Tultuamme takaisin Kivijärveen, ja karja pantiin taas kolhoosin navettaan. Siellä se olikin siihen asti, kun meikäläiset partisaanit syyttivät navetan elukoineen palaamaan. Siinä olisivat kaikki

palaneet, mutta hätään tuli Vasselein Manju. Hän avasi navetan ovet ja päästi lehmät tullesta pakoon. Sen jälkeen karja jaettiin taloihin ihmisten omaan käyttöön. Meille annettiin kaksi lehmää.

Silloin me elimme Vatsun talossa, joka oli kotimme sodan loppuun asti. Minua kuljetettiin sitten kouluun Kiimasvaaraan. Siellä yhtenä yönä kuulin, kun Kiestinkiä kovasti pommitettiin. Talvilomalla opettaja käytti minua Suomessa loma-aikana”.

Kysyin Nikolailta, millä pä elite, mistä teillä ruokoa? – ”Kasvatimme viljaa ja perunaa, sotilaat ostivat meiltä maitoa. Ja jos kaikki loppui, Vuokkiniemestä annettiin ruokanormia. Emme me olleet nälässä”.

Kun sota loppui ja suomalaiset lähtivät takaisin Suomeen. Jeli-tätimme ja poikansa Sulo lähtivät heidän kera. Selvempää heidän kohtalostaan en tiedä. – Nyt olojen asettuessa normaalik-

si Nikolai alkoi työskennellä Uhtuan metsäteollisuuslaitoksessa ja ruato myöhemmin autonkuljettajana samassa laitoksessa.

Evakkotie oli kuolemantie

Anni-täti kertoi evakkomat-kasta Arkangelin alueel-

80 vuotta täytti 20. 8.-04 Uhtualla **Santeri Lesojeff**, tämän viisiosaisen elämäkertamuisteluksen kirjoittaja.

Santeri on syntynyt Vuokkiniemen Kivijärven kylässä, missä hän vietti varhaislapsuutensa. Isän kadottua suuren terrorin pyörteisiin vuonna 1937 perheen oli muutettava Uhtualle, missä Santeri jatkoi koulunkäyntiään VII luokkaan saakka. Koulun lopettuaan hän pääsi oppipojaksi Uhtuan säähavainto-
asemalle ja siitä urkeni eläkepäiviin saakka jatkunut työ meteorologina.

- SV

le. – Meidät kuljetettiin Tsekajevon kylään. Paikallinen kolhoosi oli köyhä niin kuin muutkin, ja tilanne vain paheni, kun asukasluku lisääntyi. Äidin oli ruokittava neljä lasta. Hän itse kärsi nälkää kunnes vuoden päästä kuoli. Nälkään, ravinnon puutteeseen kuolivat myös Okku-ämmömme, veljeni Vilho ja siskomme Jouki sekä vielä serkkumme Olka, Ontto-setämme tytär. Nuorin veljeni Iivana työnnettiin lastenkotiin. Vain Yrjö-veljeni jotenkuten pärjäsi. Hänetkin pakotettiin alaikäisenä – oli vain 15-vuotinen – metsätöihin. Sieltä kun sai leipäkortin, niin pystyi jotenkin häilymään metsässä.

Sinne evakkotielle kuoli myös Vatsunvaaran naapurimme, Iro Pirhonen, ämmömme hyvä ystävä. Sinne heidät haudattiin vieraaseen, epäystävälliseen maahan. – Tällaiset olivat meidän perheen evakkomuistot.

(jatkuu...)